

Vera Smole

Folklorist med prevajanjem in zapisovanjem

Prispevek pretresa postopek prekodiranja, tj. prenosa žive govornice v pisani medij, na primeru sedmih knjig založbe Kmečki glas, ki so izšle v zbirki Glasovi. Hkrati predlaga način zapisovanja narečnih besedil za širšo rabo skupaj z možnim fondom dodatnih znakov.

The study explains the process of decoding, i.e. the translation of spoken speech into the written medium, using as examples the seven books in the collection "Voices", published by "Kmečki glas". At the same time the author suggests a way of transcribing dialectal words for wider use, together with a possible font of new characters.

0 Uvod

V tem prispevku se bom pomudila ob sedmih knjigah založbe Kmečki glas, ki so izšle v seriji Glasovi in predstavljajo vrsto "pokrajinskih zbirk folklornih pripovedi s slovenskega etničnega ozemlja."¹ Zanima nas predvsem rezultat tiste faze in postopka dela, ki se imenuje **prekodiranje**, tj. prenos žive govornice v pisani medij;² kar pa največkrat zajame tudi opuščanje narečnega in približevanje knjižnemu. To je za slovenski etnični prostor še posebej pereč problem, saj je znano, da le redko kateri jezik premore tako pisanost narečij in govorov kot ravno slovenski.³ Podan bo tudi predlog načina zapisa narečnih besedil za širšo rabo, oziroma možen fond znakov, s

¹ Marija Stanonik, Novi seriji GLASOVI na pot, v Franc Černigoj: *Javorov hudič*, Kmečki glas, Ljubljana 1988.

² Marija Stanonik, *Slovstvena folklorja v domačem okolju*, Zavod republike Slovenije za šolstvo, Ljubljana 1990, 45.

³ O tem se lahko prepričamo ne le v slovenski dialektološki literaturi, ampak tudi v štirih do sedaj izšlih zvezkih OLA (Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas); v treh fonoloških in enem leksičnem zvezku: *Refleksi* *č, Beograd 1988; *Refleksi* *č, Moskva 1990; *Refleksi* *o, Vroclav 1990 in *Živalski svet*, Moskva 1988, ki slovenska narečja prikazujejo v okviru narečij vseh slovanskih jezikov (z izjemo bolgarskega).

pomočjo katerih bi po možnosti zadostili tudi željam strokovnjakov, tako jezikoslovcev kot etnologov.

1 Kratka predstavitev serije GLASOVI

"Serija GLASOVI, spočeta v naročju Kmečke knjižne zbirke, je namenjena zbiranju in objavljanju slovenske slovstvene folklorne."⁴ Do sedaj je izšlo sedem knjig:

(1) Franc Černigoj: *Javorov budič*, 1988;

(2) Marjan Tomšič: *Noč je moja, dan je tvoj* (Istrske štorije), 1989;

(3) Pavel Medvešek: *Na rdečem oblaku vinograd rase* (Pravce n štorije od Matajurja do Korade), 1990;

(4) Janez Dolenc: *Zlati Bogatin* (Tolminske povedke), 1992;

(5) Marija Cvetek: *Naš voča so včas zapodval* (Bohinjske pravljice), 1993;

(6) Danila Kocjan, Jelka Hadalin: *Beži zlodej, baba gre* (Kraške štorije), 1993;

(7) Mihaela Zajc/Jarc: *Duban iz Višnje Gore*, 1993.⁵

Vse knjige je izdalo in založilo ČZP Kmečki glas iz Ljubljane. Koordinatorica celotne serije je Marija Stanonik, drugi sodelavci pa so se menjavali: urednik zbirk (1) in (2) je Branko Gradišnik, (3) in (4) Andrej Blatnik, (5) urednik ni naveden, (6) in (7) Vlasta Kunej; zbirko (1) je lektoriral Branko Gradišnik, pri (2) so lektorsko sodelovali Rafael Vidali, Emil Zonta in Branko Gradišnik, (3) je lektorirala in korigirala Antonija Valentinčič, (4) je korigirala Vlasta Kunej, (7) je jezikovno pregledala Vera Smole.⁶

2 Avtorji in sodelavci o načinu zapisovanja

Da se tako priložnostni zapisovalci kot strokovnjaki - etnologi že dolgo ukvarjajo s problemom prenosa govornega jezika v pisanega, nas zelo podrobno pouči Marija Stanonik v svoji knjigi *Slovstvena folklorja v domačem okolju*.⁷ Strinjati se je mogoče tudi z njenimi razmišljanji, še posebej z jedrnatimi oblikovanimi sklepi v navedenem delu.⁸ Vendar praktičnih napotkov za "prekodiranje, tj. /.../ prenašanje iz govornega v pisani medij",⁹ tudi tu ne najdemo.¹⁰ S tem v zvezi so zanimiva tudi njena razmišljanja v nekaterih spremnih besedah k zbirkam serije, npr. k (4) in (7):

(4) "Morda komu tudi ne bo čisto všeč jezikovna rešitev prenosa govorne besede na papir, toda tega oreha se ne da tako zlahka streti, če sploh. /.../ Vsaka nova zbirka folklornih pripovedi prinese v tej zvezi nova vprašanja in skuša nanje ustrezno odgovoriti, morda za koga ne zmeraj najbolj posrečeno, a trenutno je najpomembnejše, da so sproti razloženi motivi odločitev in postopki za tolikšno približanje knjižnemu jeziku, da branje kljub narečni obarvanosti ne postane napor tistim, ki so danemu narečju odmaknjeni."

⁴ Branko Gradišnik, na ovitku prve knjige, Franc Černigoj: *Javorov budič*.

⁵ V nadaljevanju bomo posamezne knjige navajali z njeno zaporedno številko v oklepaju.

⁶ Način poseganja v jezik (npr. lektoriranje, korigiranje) je opisan tako, kot je to navedeno v posameznih zbirkah.

⁷ Op. 2.

⁸ Op. 2, 45-46.

⁹ Op. 2, 45.

¹⁰ V prvi knjigi serije, zbirka (1), so morebitni prihodnji sodelavci od koordinatorke v spremni besedi Novi zbirki GLASOVI na pot dobili dokaj skop napotek, kar zadeva zapis: "/.../ 3. Idealno bi bilo, ko bi bili transkribirani posnetki z magnetofonskega traku, vendar je prejkone iluzorno zanašati se le nanje, zato je realno upoštevati tudi zapise mimo magnetofona ali včasih celo obnove."

(7) "Trd oreh za vsako knjigo znova je prenos govornih besede na papir. Spričo pisanosti slovenskih narečij, vsakič znova drugačne socialne strukture govorcev in različne izobrazbe zapisovalcev ter njihovega habitusa ni mogoče misliti na enoten sistem pravil, ki bi bila obvezna za celotno zbirko Glasovi. Nasprotno, dana jim je možnost za različne obravnave tega vprašanja, da bo kdaj mogoče res priti do boljše, celo najboljše rešitve. Po navedbah iz (tudi tuje) strokovne literature sodeč pa je iluzorno pričakovati, da bi bili zapisi slovstvene folklore hkrati enakovredno gradivo za dialektološko glasoslovje. Seveda pa tudi zapisi v knjižnem jeziku niso idealna rešitev, prej izhod v sili. Zato bo slovstvena folkloristika morala še naprej krmariti med Scilo in Karibdo obeh omenjenih skrajnosti, zaupajoč v svojo identiteto, vendar pa stalno na preži, kako se izogniti čerem v zvezi s tem in z zavestjo, da idealne rešitve preprosto ni."

Po vseh iskanjih sprejemljive rešitve tega problema njenih predhodnikov in nje same in zaradi nerazumevanja, na katerega je naletela pri jezikoslovcih, ni čudno, da je skoraj obupala.

Koliko težav je obravnavani problem povzročal večini avtorjev teh zbirk,¹¹ povedo odlomki iz njihovih uvodnih besed:

(1) /.../ in sem besedila začel urejati za tisk, sem ugotovil, da večina učencev zapiše le vsebino pripovedovanega. Zapišejo le motiv, poleg tega narečne besede večinoma "prevedejo" v knjižni jezik ali pa jih izpustijo; izpustijo tudi pripovedovalčeva značilna rekla. Zato sem za knjižno izdajo od učencev zapisane motive slogovno in deloma jezikovno priredil. Ponekod sem podobne motive iz več različic tudi združil v eno zgodbo. - Večino besedil sem tako "prevedel" **v pogovorni jezik Predmeje** /podčrtala V. S./, slogovno pa sem jih skušal približati načinu pripovedovanja Toneta Černigoja - Gidljevega, našega ranjkega soseda na Predmeji. /.../ - Prepričan sem, da bralcev iz drugih krajev Slovenije pogovorni krajevni jezik Predmeje ne bo oviral pri branju. Sam si namreč te naše "pravce" težko predstavljam v brezhibnem knjižnem jeziku. V besedilih sem pustil tudi nekatere tuje besede, ki so v stoletjih postale naše.

(2) Med urejanjem tega bogatega gradiva sem se zavedal, da je razumljivost in neoporečnost s stališča dialekta še kako nujna, zato sem prosil dva Istrana, da bi zgodbe, kar se tiče dialekta, "verificirala". /.../ Pri tem sta se seveda držala krajevne natančnosti posameznih izrazov le delno, saj bi bilo nemogoče dosledno upoštevati posebnost govora posamezne vasi, kjer je bila zgodba zapisana; če bi to storili, bi postale zgodbe dialektološko preveč raznolike in skorajda nerazumljive. Zato se v teh storijah najdejo nekateri posebni, v glavnem pa splošni, za vso Slovensko Istro več ali manj veljavni izrazi. Nekatere zgodbe pa zvenijo skoraj popolnoma domače; to smo storili zato, da bi tisti, ki niso Istrani, začutili lepoto in posebnost tega govora in da bi jih vsaj malo navdal pravi istrski duh. Seveda prevladujejo posebnosti vasi gračiškega šolskega okoliša, torej vzhodnega dela Slovenske Istre. Tu se tudi nismo mogli izogniti mnogim romanskim besedam, ker so postale že čisto domače in bi bilo vsako čiščenje teh izrazov nasilje nad govorom vasi in pokrajine.

(4) V jezikovnem pogledu sem šel po stopinjah predhodnikov v zbirki Glasovi. Povedke sem skušal podati v **tolminskem pogovornem jeziku** /podčrtala V. S./, ki

¹¹ Le avtor zbirke (3) ne pove ničesar o tem.

ohranja izvirno besedišče in delno tudi skladnjo. /.../ Tolminska pa je narečno veliko bolj pestra. Razen beneškega narečja na Livku in v Breginju je vse ostalo ozemlje v območju rovtarskih narečij¹², vrstijo se bovško, borjansko, kobariško in tolminsko narečje.

(5) V Bohinju vsem pripovedim, ki jim ne verjamemo, rečemo *pravljójce*. Žal te pravljójce izgubijo precej svojega sijaja v zapisani obliki, posebno knjižni jezik je zanje pretesna uniforma. Narečje ima vendarle bogatejše mere za človekovega duha in dušo; s svojimi izraznimi možnostmi močneje izžareva svoj etnos, vse njegove posebnosti in slikovitosti. Zato sem skušala kar najbolj zvesto zapisati naše pravljójce **v našem bohinjskem govoru** /podčrtala V. S./; ta je del severozahodnega gorenjskega narečja. Pravzaprav lahko rečemo bohinjski govori, ker ima vsaka vas svoj glas, čeprav so med nekaterimi sosednjimi vasi le malenkostne razlike. /.../¹³

(6) /.../ Samo domačin lahko zapiše folklorno povedko, ker je ta delček njega samega. /.../ - Ko sva imeli pred seboj bogat koš vseh teh štorij, ko sva jih prebirali in dokončno urejali, sva velikokrat ugotovili, kako je pomembno, da je zapisovalec domačin, ki dobro pozna ustroj govora - fraze, gradnjo stavka, rabo predloga, finese v izrazih... Kljub vsemu se je zapletlo pri jeziku. Kako zapisati te pripovedi tako, da bodo dostopne čim širšemu krogu bralcev in bodo hkrati čim bližje izvirnemu govoru v besedju, a tudi v glasovih, naglasu... Kje je tista ravno prava mera? Vse zgodbe sva pisali dvakrat. Že prvič sva menili, da je glasoslovna podoba¹⁴ jezika dober kompromis med narečjem in knjižnim govorom. Potem sva dali te zgodbe brati družinskim članom - in že tu se je zatikalo: pri naglasih, pri razumevanju besed s polglasnikom... Ni kaj, se pač učimo in beremo le knjižni jezik. Če se zatika že, ko berejo Kraševci, sva si rekli, kako bo šele drugim čudno in tuje. Pa sva se lotili znova. Še bolj sva zgladili prehude razlike med vasi. Kaj vasi, vsaka hiša ima svoj jezik! V končni fazi je ta **splošna kraščina** /podčrtala V. S./ še bolj približana knjižnemu jeziku. Ostale so narečne besede, ki so razložene sproti in na koncu knjige v slovarju. Največ je samostalnikov, a so tudi glagoli in pridevniki. Svojevrstna skladnja pa je ostala.

(7) /.../ Govor naših pripovedovalcev v Višnji Gori in okolici je zelo pisan, /.../. Vse vpliva na to raznolikost: starost osebe, njen poklic, socialni položaj, posebna lastnost kraja, pripadnost tej in tej družini, selitev, možitev ali ženitev iz vasi do vasi ali do mesteca na hribu, tudi priseljenost iz drugih, celo oddaljenih krajev. - Trudiš se, da bi čim verneje zapisal govorico - saj najlepše zvene krajevne pripovedi v domačem govoru. /.../ - Ker si se odločil, da zapisuješ fonetično, nastanejo tudi razne nerodnosti. - /.../ Trepetaš pred jezikoslovci: gotovo jim je najljubša enotnost vsega govora v knjigi, najbrž celo knjižni jezik... Okrog tebe pa taka pisana mavrica besed! - /.../ Ali bi s pravili ne izgubili marsičesa živega, saj se ob živem jeziku vedno učimo, mar ne? - /.../ Danes je razloček med našimi meščani in podeželani - kakor v vsem - tudi v jeziku zabrisan in narečje je bolj megleno.

3 Narečna pripadnost posameznih zbirk

Velikim težavam zaradi "neenotnosti jezika" se ni čuditi, saj sta zbirki (1) in (4)

¹² Ta trditev je napačna; več o tem v razdelku 3 Narečna pripadnost posameznih zbirk.

¹³ Kasneje sledi dovolj obširen strokovno-poljuden opis bohinjskih govorov.

¹⁴ Tu verjetno manjka pridevnik 'knjižnega'.

nastali na področju dveh narečnih skupin, (3) na področju treh in (6) dveh različnih narečij sicer iste narečne skupine, (2) na področju dveh govorov istega narečja in le (5) in (7) v območju istega govora (če krajevnih govorov ne upoštevamo). Že po tem lahko sklepamo, da je večina avtorjev besedila precej prirejela oz. enotila, saj take narečne pestrosti kljub vsemu ne izžarevajo. Zbirke zajemajo naslednja narečna področja:¹⁵

(1) 2 narečni skupini: iz *primorske nar. skupine* sta notranjsko narečje (vasi: Predmeja, Votlica, Lokavec, Ajdovščina, Vipava, Kovk, Gozd, Žagolič, Col, Orešje, Sanabob; Višnje, Bela, Podkraj, Vodice in Hrušica) in kraško narečje (vasi Z od Stomaža in Vipavskega Križa, iz *rovatarske nar. skupine* pa črnovrško narečje (vasi: Zadlog, Mrzli Log, Križna gora, Malo Polje, Kanji Dol, Črni vrh, Predgrize, Lome);

(2) vse *primorska nar. skupina*: rižanski in šavrinski govor istrskega narečja, meja med obema govoroma poteka po vrhovih Kortinca, Zabavska varda, Lačna, V. Gradež;

(3) vse *primorska nar. skupina*: nadiško narečje (vasi v porečju Idrije S od Korade), briško narečje (vasi J od Korade), in banjški govor kraškega narečja (vasi ob Soči od Avč in Ročinja do Anhovoga);

(4) 2 narečni skupini: iz *primorske nar. skupine* sta obsoško narečje (vasi ob Soči od Trente do Gaberja ter Volč, Čiginja in Kozmeric) in tersko narečje (vasi: Breginj, Stanovišče, Borjana in Logje ter Livek in Livške Ravne), iz *rovatarske nar. skupine* sta tolminsko narečje in njegov baški govor (Z od Tolmina in Mosta na Soči do Podbrda) ter cerkljansko narečje (vasi Šentviška Gora in Gorenja Trebuša);

(5) *gorenjska nar. skupina*: gorenjsko narečje;

(6) vse *primorska nar. skupina*: kraško narečje (Z od črte Štanjel, Kopriva) in notranjsko narečje (V od črte Gabrje, Ponikve, Dutovlje, Voglje);

(7) *dolenjska nar. skupina*: dolenjsko narečje.

4 Poimenovanja zbranih besedil in morebitni podnaslov

Zanimivo je vedeti, kako avtorji zbrana besedila imenujejo. Ta poimenovanja najdemo v uvodnih besedah, pri nekaterih tudi v podnaslovu:¹⁶

(1) pravljice in povedke; besedila, gradivo; podnaslova ni;

(2) štorije, zgodbe, povedke, pričevanja, zgodbice; *Istrske štorije*;

(3) strašnce, pravce, štorje, baldorje; *Pravce n štorje od Matajurja do Korade*;

(4) pravce (pravljice in povedke); podnaslova ni;

(5) pravljójce (pravljice in povedke); *Bohinjske pravljójce*;

(6) pravce, štorije; *Kraške štorije*;

(7) stare pripovedi; podnaslova ni.

5 Temeljni pojmi

Preden se lotimo ocenjevanja zapisov posameznih zbirk, pogledimo, kakšni sta Scila in Karibda ter pot med njima, po kateri mora krmariti slovstvena folkloristika.¹⁷ Jože

¹⁵ Narečno pripadnost obravnavanih področij in celo posameznih vasi sem ugotavljala na osnovi Logar-Riglerjeve *Karte slovenskih narečij*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1990, oz. na predlogi za to karto, ki jo hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU.

¹⁶ Pri tem nas nadaljna delitev na vrste ne zanima več.

¹⁷ Marija Stanonik v zgoraj citiranem odlomku iz spremne besede k zbirki (7).

Toporišič v *Enciklopediji slovenskega jezika*¹⁸ takole na kratko razloži pojme knjižni jezik, knjižni pogovorni jezik (tudi splošno pogovorni), narečje in pokrajinski pogovorni jezik:

knjižni jezik /.../ (Naj)višja socialna zvrst kakega jezika, glasovno in pisno gojena za nadpodročno rabo kake jezikovne skupnosti. Ima težnjo, da postane vsenarodno sredstvo sporočanja in je v tem smislu tudi narodnopedstavna. V sedanji dobi je knjižni jezik ob ustrezni razvitosti jezikoslovno izčrpno zajet v vseh svojih ravninah in s tem za določen čas tudi predpisan (pravopis, pravorečje, slovnica, slovar), besedilno pa vsefunkcijsko uresničen. Knjižni jezik je tudi najbolj uzaveščena socialna zvrst. /.../¹⁹

knjižni pogovorni jezik /.../ Manj zahtevna oblika knjižnega jezika, uporabljena zlasti v neformalnem sporočanju: v pogovoru ali v govornih nastopih pred manjšim poslušalstvom. Zanj je značilen zlasti kratki nedoločnik, izgovor tipa pék[u], víd[u], nōs[u] (ne [-əu], [-eu], [-iu]), *smo nosil* ipd. Skladnja mu je preprostejša, izbira besed širša, vse značilnosti pa so povsem žive, zato odsotnost starinskih ali zastarelih oblik v njem. Ker normativno ni tako uzaveščen, je strukturno manj čist, vanj vdirajo prvine zbornega in (pokrajinsko) pogovornega jezika.²⁰

narečje /.../ Socialna zemljepisna zvrst z razmeroma velikim številom samosvojih lastnosti na vseh (ali zlasti na nekaterih) jezikovnih ravninah, posebno v glasovju, tipu naglasa, stavčni fonetiki, naglasnem mestu, posebnih oblikah in do neke mere tudi besedah in skladnji (stavčna fonetika je zlasti značilna za večje narečne skupine). Meje narečij so tam, kjer se zgostijo črte, ki zaznamujejo terensko razprostranjenost teh narečnih neenakosti, seveda pa posamezne take črte segajo tudi prek teh zgostitvenih pasov ali pa jih sploh ne dosežejo. Kadar pri kakem narečju katera večja zgostitev takih črt poteka tudi znotraj njegovega področja, se tako izkazujejo posamezna manjša področja, ki jih imenujemo **govori** /podčrtala V. S./ Najbolj izraziti snopi razmejevalnih črt potekajo med osnovnimi narečnimi podstavami, npr. med štajersko in dolensko, ali med gorenjsko, koroško in štajersko ali primorsko, čeprav se na meji teh narečnih skupin rada oblikujejo tudi vmesna narečja (prehodna), /.../. - Sopom. dialekt.²¹

pokrajinski pogovorni jezik /.../ Nadnarečni jezik kake pokrajine, vendar ne knjižni; navadno je za govorno, samo v posebne namene tudi pisno sporočanje. Tipični pokrajinski pogovorni jeziki so npr. ljubljanski, celjski, gorenjski, mariborski, primorski, koroški, prekmurski.²²

Nujno bi rabili še termin **krajevni govor**.²³ Opredelimo ga lahko kot govor ožjih, zemljepisno, kulturno ali zgodovinsko povezanih področij, pogosto fará, včasih pa celo ene same vasi.²⁴

¹⁸ Ljubljana, Cankarjeva založba, 1992. - (Leksikoni Cankarjeve založbe. Zbirka Sopotnik); dalje ESJ.

¹⁹ ESJ, 82-83.

²⁰ ESJ, 83.

²¹ ESJ, 122-123.

²² ESJ, 189.

²³ V ESJ ga ni, kot termin ni označen niti v drugi dialektološki literaturi, v praksi pa se uporablja.

²⁴ Izrazit tak primer so zaradi svoje lege na tromeji treh narečnih skupin (gorenjske, dolenske in rovtarske) Vnanje Gorice; magnetofonski posnetek, fonetični zapis in kratek opis govora najdemo v: Tine Logar, *Slovenska narečja*, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1993. - (Zbirka Cicero).

6 Ugotovitve o načinu zapisovanja

6.1 Po vsem do sedaj povedanem ugotovimo, da v čistem knjižnem jeziku ali njegovi pogovorni različici - splošno pogovornem jeziku ni napisana nobena zbirka v celoti. Nekatera besedila v zbirkah (1), (3) in (4) se približujejo pokrajinskemu pogovornemu jeziku, druga zaradi "nepogovorne" skladnje tudi temu ne.²⁵ Tako so avtorji besedila bolj ali manj prirejali, pri čemer ne moremo popolnoma izvzeti niti avtorice zbirke (5); medtem ko se popolnega prevoda vseh besedil, tj. poknjiženja na vseh jezikovnih ravninah, ni lotil nihče. Torej je knjižni jezik za tovrstna besedila res "pretesna uniforma".²⁶ - Narečju mnogo bližji zapis na vseh jezikovnih ravninah najdemo že v zbirki (2). Škoda je le, da ni zaporednega slovarčka tudi pod posameznimi besedili, kot npr. v zbirki (5) in (6), saj iskanje v abecedno urejenem seznamu na koncu knjige bralca preveč odvrta od toka pripovedi. Ob zbirki (5) je to knjiga, ki je močno pokrajinsko obarvana. - Edina, ki se je usodila zapisati besedila "kar najbolj zvesto /.../ v našem bohinjskem govoru", je avtorica zbirke (5). Ker ima ta gorenjski govor enak sistem samoglasnikov kot knjižni jezik - le z nekoliko drugačno distribucijo, ji je bilo delo vsaj nekoliko olajšano. Močan samoglasniški upad oz. vokalna redukcija (popolni ali v *o*), proteza v- (voča < oča) in švapanje (devava < delala) pa prav gotovo povzročajo težave bralcem, ki tega v svojem narečju nimajo. Zato bi slovarska razlaga še nekaterih besed s temi pojavi ne bila odveč. - Čisto drug vtis daje zbirka (6). Bere se izredno tekoče, saj so glasovi v celoti poknjiženi; dozdeva pa se, da v veliki meri tudi skladnja, čeprav avtorici trdita nasprotno. Od kraščine je tako ostalo le nekaj glasovnih prilagoditev in besedišča, ki pa je večinoma lastno tudi preostalim primorskim narečjem. Torej zbirka, ki zelo ustreza kriteriju enotnosti in razumljivosti širšemu krogu bralcev, žal pa zelo zabriše narečne lastnosti. - Doslej zadnja zbirka (7) je glede na približevanje knjižnemu jeziku zelo neenotna; vzroki so navedeni v spremnih besedah avtorice in jezikovne svetovalke.²⁷ Ta zbirka obenem dokazuje, da je pomoč jezikoslovca (dialektologa) v zadnji fazi dela, tik pred izdajo, prepozna.

6.1.1 Za vse zbirke pa je moč reči, da bi bil zaželen še obsežnejši slovarček; predvsem z večjim upoštevanjem tudi nepregibnih besednih vrst (prislov, veznik, predlog, členek, medmet), saj le te še pogosteje vsebujejo pomenske finese kot samostalnik, pridevnik in glagol. Pri tem bi bilo nujno sodelovanje pripadnika drugega narečnega območja,²⁸ ki bo bolje začutil, katere besede (zveze) je potrebno razložiti.

6.1.2 Spričo povednosti, ki zadeva jezik (oz. njegovo zvrst), se kot dialektologinja vsekakor nagibam k rešitvi v zbirki (5), kamor lahko pogojno²⁹ uvrščamo tudi zbirko (2).

²⁵ Pogovorni jeziki kot vmesna stopnja med knjižnim jezikom in narečjem niso normirani (nimajo ustreznih priročnikov kot knjižni jezik oz. notranjih zakonitosti kot narečje), niso sistem, zato so "osebne" možnosti izbire sredstev za njihovo udejanjenje mnogo večje; določa jih le kriterij "pogovornosti", vsaj deloma opisan pod gornjim geslom knjižni pogovorni jezik.

²⁶ Zbirka (5), 5.

²⁷ In še ugovor urednici: položaj pojasnil o zapisovanju za besedila ni ustrezen, ker ga bralec zlahka prezre, kar prav zanj ni dobro, saj mu manjkajo koristni napotki o načinu branja. - Podobno velja za spremno besedilo koordinatorke: moti, če manjka (zbirka (5)), ali je na koncu knjige, celo brez navedbe v Kazalu (zbirka (4)).

²⁸ Kritičnega bralca, ki ni nujno, da je jezikoslovec.

²⁹ Manjka namreč konkretno pojasnilo, kaj se je enotilo, tudi kakšnim glasovom ustrezajo nekatere črke.

6.2 Brez dvoma povzroča največje težave pri zapisovanju glasovna podoba narečja v odnosu do knjižnega jezika, kajti ne le, da je ta najbolj raznolika, je tudi najtežje naučljiva, saj zahteva veliko pojasnil. Besede je mogoče pojasniti v obliki slovarja, posebne oblike in besedne (tudi stavčne) zveze so povečini razumljive iz sobesedila ali razložljive s pomočjo slovarčka besednih zvez. Za razumevanje glasoslovja pa bi bil potreben t.i. fonološki opis, ki pa bi ga v celoti spet razumel le določen krog jezikoslovcev, za širši krog bralcev pa ne pride v poštev. Iz tega sledi, da je v okviru slovenskega jezika nujno določeno prirejanje na glasoslovni ravnini, druge pa je priporočljivo čim zvesteje ohraniti, seveda z ustreznimi pojasnili. Da pa bi zadovoljili tudi zahtevnejše bralce (sem lahko na eni strani štejem domačine, na drugi pa predvsem jezikoslovce), bi bilo potrebno črkam slovenske abecede dodati še posebne znake, ki naj bi zaznamovali kakovost posebnih narečnih glasov, spet z ustreznimi pojasnili v uvodu.

7 Predlog zapisa narečnih besedil

V tem razdelku se trudim poiskati tak način zapisovanja, ki bi bil čim pristopnejši za bralca in zapisovalca, ter čim povednejši za strokovnjaka, naj si bo etnolog ali jezikoslovec. Izhajam tudi iz strinjanja z ugotovitvijo, da je nemogoče, "da bi bili zapisi slovstvene folklorne hkrati enakovredno gradivo za dialektološko glasoslovje."³⁰

Znano je, da imamo dialektologi za zapisovanje narečij oz. krajevnih govorov ti. dialektološko transkripcijo,³¹ tj. dogovorjen sistem znakov, ki zaznamuje kakovost in kolikost glasov, vključno z naglaševanjem (jakostnim/dinamičnim ali tonemskim). Branje tako zapisanega besedila je zahtevno in za širši krog bralcev povsem neprimerno. Za nestrokovno rabo (z dialektološkega gledišča) pa je tak zapis mogoče poenostaviti. Črkam slovenske abecede (predvsem samoglasnikom) je za zapis glasov mogoče dodati posebne znake, kakršne poznamo tudi iz knjižnega jezika: tako strešica nad e, o (ě, ô) pomeni njun širok izgovor, strešica pod njima (ę, ą) srednji (ne ozek ne širok) izgovor, pika pod e, o (e, o) ozek in nad njima (ê, ô) še ožji izgovor, približan i, u. Prav tako je v govorih možen obstoj dveh ali celo treh vrst širokih e, o, kar rešimo s kljukico pod njima (ę, ą). Ostrivec na katerem koli samoglasniku pomeni dolžino (á, é, í, ó, ú, ô), krativec kračino (â...). Dobro znan je tudi znak za polglasnik (ə), malo manj za dvoustnični v (ʋ).³² Če dodamo še preglas na u (ü) in krožec pod a (ä) za njegov zaokrožen, o-jevski izgovor, imamo najnujnejši inventar, s katerim je z manjšimi kompromisi mogoče zapisati vsak slovenski krajevni govor.³³ Težave utegnejo povzročati še dvoglasniki. Te zapišemo tako, kot se izgovarjajo (npr. ej, je),³⁴ za nekatere pa je bolje uporabiti v knjižnem jeziku rabljeni samoglasnik z ustreznim dodatnim

³⁰ Marija Stanonik, *Beseda o knjigi*, v zbirki (7), str. 6; s kontekstom citirano v razdelku 2.

³¹ Žal pa prave enotnosti tudi tu ni. Pri nas sta v rabi načeloma dve transkripciji: starejša Ramovševa in novejša OLA (iz Slovanskega lingvističnega atlasa) transkripcija, katero pa si vsak uporabnik nekoliko po svoje prikuje, saj ima vsaka svoje pomanjkljivosti in svoje prednosti.

³² Medtem ko je znak za polglasnik tako rekoč za večino slovenskih narečij nujen, ker zastopa različne samoglasnike in je pisava z e zato neprimerna, pa znak ʋ večinoma lahko opustimo, saj je pisava z v povsem primerna.

³³ Za poenostavljanje zapisa (z znaki, kot jih ima knjižni jezik) narečnih besedil se pri Slavistični reviji zavzema celo J. Toporišič; s čimer pa se ne moremo strinjati, saj gre za strokovno revijo.

³⁴ Manjša pisava enega dela dvoglasnika, kot ga svetuje Z. Kumer, za poljudno izdajo ni primerna že zaradi nelepega in nevajenega videza; mirno pa ga folkloristi lahko rabijo za svoj strokovni zapis.

znakom, v uvodu pa njegovo dejansko kakovost pojasniti (npr. ea, ja; oa, ya zapišemo z ê, ô, še posebej če ustrezata razvrstitvi knjižnih ê, ô).³⁵ Soglasnike zapisujemo po izgovoru, toda brez upoštevanja prilikovanja po zvonečnosti, saj je to znano tudi iz knjižnega jezika.³⁶ Posebno kakovost soglasnika, ki v knjižnem jeziku nima ustrezne črke (npr. priporniški g (ɣ) ali koroški k (ç), zapišimo tako kot v knjižnem jeziku, njen izgovor pa pojasnimo v uvodu.³⁷

Tak zapis še zdaleč ni tako kompliciran ali obremenjen z dodatnimi znaki, kot je to videti na prvi pogled, saj posamezen govor rabi le del od predlaganih znakov. Pomembnejše je vprašanje, ali bi ga zapisovalci bili sposobni in pripravljeni osvojiti. Tu imajo prednost zapisovalci - domačini, drugim pa bi tak zapis delal manj težav, če bi šlo za prepisovanje z magnetofonskega traku. (Brez vaje pa "ne teče" niti strokovnjakom.) Vsekakor bi zelo koristil posvet z dialektologom v začetni fazi dela, da bi zapisovalcu pomagal "začutiti" sistem, ki obstaja v vsakem govoru.

Pa si pogledjmo, kako je tak zapis videti v praksi:³⁸

Je šu Ribəncən u Ləblana pa j šu v ana gustilna pa sa ga vprašal, kugá bo jù. Pa j rėku: "Za vol mjane," pa z ramám zmigav. Pa mu j pərnəsla gustilničarka povən tajlər gələže - kar je glih mēla. K se j najù tizdga gələže, gustilničarka spət vpraše, gva bə pív. Prav: "Za vol mjane," pa spət taku nardi z ramám. Gustilničarka mu pərnəse pu litra vina. Še tist vin pupije pa grę, pa zgine z gustilne.

Pô pa tu v Ribənc pərpuduje, kuku j tu fajv v Ləblan: samu rēčəš 'za vol mjane' pa mav z ramám pumigaš pa se napijəš in najəš u gustilə.

En je biv pa prav pužrəšən, je pa atù vədət, v kəri gustilən je tu biv, de bo še un šù.

In grę še un, glih v tista gustilna. Prav gustilničarka: "Kaj boste jęl?" Pa rēče: "Za vol

³⁵ Zapisovanje z isto črko kot v knjižnem jeziku (kot v najbolj uzavešeni socialni vrsti) in dodatnim znakom omogoča narečjem prilagojeno branje; povedano drugače, bralci z drugačno kakovostjo samoglasnika v svojem govoru lahko ta dodatni znak spregledajo ali ga prilagodijo svojemu govoru. Zanje je pomembna predvsem razumljivost.

³⁶ Včasih se zgodi, da poanta zgodbe, pogosto npr. tudi rima, temelji ravno na elementih, ki so mogoči samo v popolnoma narečnem glasovju; v takem primeru lahko uvedemo "narečni citat". Spričo kratkosti naj navedem naslednjo, morda nekoliko neokusno zabavljivko na vprašanje kaj namesto prosim: Kaj - drek na mjaj ('na meji') pa ga kušən ('kušni') pa bo lušən ('lušno'). /Slišano v Migolici pri Mirni na Dolenjskem./ Na mjaj bi sicer morali zapisati *na mej*, vendar se po tem ne rima več s *kaj*.

³⁷ Večina teh znakov je pojasnjena v priročniku *Slovenski pravopis 1, Pravila*, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1990, v Preglednici Zapisovanje glasov, 143-147. Razlike so pri označevanju ozkosti e, o; tu ostrivec nadomešča pika pod/nad njima, ker nam ostrivec pomeni samo dolžino naglašene samoglasnika ne glede na njegovo kakovost.

³⁸ Anekdota je zapisana v Brinju pri Šentrupertu na Dolenjskem, povedala jo je Slavka Kovač, roj. 1940, po spominu, kot jo je pripovedovala njena mama Marija Štrukelj, po rodu iz okolice Velikih Lašč; od tod zaimki mjane, tjabe, ki se v št. govoru glasijo māne, tābe (naglas je lahko ali na prvem ali na drugem zlogu). Ker - primerno pojoči in zategnjeni - pripovedi prav ti dajejo poseben čar, jih pustimo kot citat. - Glasovna vrednost posebnih znakov je takale: s polglasnikom ə je označen polglasniški izgovor, ki pa je v št. govoru svetlejši kot v knj. jeziku, razen pred r, m, n; ę zaznamuje v govoru zelo široki e (< ě), ki se v knj. jeziku izgovarja ozko; ê, ô pa sta knj. široka ê, ô, v govoru sta položajno dvoglasniška: (j)ə, se v govoru izgovarja dvoglasniško: ie, uo; kratek naglašen, pogosto tudi nenaglašen (j)ə; ę, o s piko spodaj sta v govoru tudi dvoglasniška: ie, uo; kratek naglašen o je položajno a ali uo, nenaglašen pa spet e se v govoru izgovarja dvoglasniško: je; kratek naglašen o je položajno a ali uo v izglasju; govor pozna tudi preglas vseh nenaglašanih a, položajno a ali u, za mehkiimi soglasniki v e in nato v polglasnik v notranjih zlogih, v izglasju pa ostane e; dolga i, u se izgovarjata nenapeto, malo proti e, o; v kot predlog, na koncu besede in pred ə se izgovarja dvoustnično. - To so le osnovni podatki o glasoslovju govora, ki je zelo zapleteno, vendar upam, da zapisano na ta način, še vedno obvladljivo.

mjane," pa z ramám zmiga, kukar ga j un nauču. "A, ti si tist," je rêkla gustilničarka, "ti si me zadənc unesu, de neš nəč plačəv!" Začne pa klofat, tovčt pu jəmu. Je pa kumej ušū ji vən.

Pride v Ribəncə, ga pa un vpraše: "Kuku j blu kej v Ləblan?" Mu pa vəs puklapan adgauri: "Za vol mjane in za vol tjabe səm bil še tjapən zravən!"

ana - ena

kugá - kaj

jū - jedel

za vol mjane - za voljo mene

tajlər - krožnik

glih - ravno

gva - (< kugá) kaj

pu - pol

pô - potlej, potem

pərpuduje - pripoveduje

fajn - dobro

atū - hotel

kəri - kateri

jəl - jedli

neš - nisi

adgauri - odgovori

za vol tjabe - za voljo tebe

tjapən - tepen

8 Postopek prenosa govornega v pisani jezik

V II. poglavju svoje knjige³⁹ z naslovom *Zapisovanje in redakcija slovstvene folklore kot metodološki problem* avtorica M. Stanonik navaja razmišljanja drugih (zlasti M. Matičetova) in svoja o poimenovanju tega zahtevnega postopka. Po našem mnenju - gledano samo s stališča jezika - bi različne načine tega prenosa lahko imenovali takole:

a) prenos besedila iz narečja (krajevne govora) v knjižni jezik na vseh jezikovnih ravninah je **prevod**,⁴⁰ saj gre za prekodiranje iz enega sistema v drugega;⁴¹ lahko bi rekli iz prirojenega (narečje) v priučenega (knjižni jezik), pri čemer bi bilo nujno, da zapisovalec obvlada oba (to je povsem primerljivo s prevajanjem iz enega jezika v drugega, torej iz enega sistema v drug sistem);⁴²

b) prenos besedila iz narečja (krajevne govora) v bolj ali manj knjižnemu jeziku približan (pokrajinski) pogovorni jezik je **priredba**, saj sistema na drugi strani ni, oz. si ga zapisovalec lahko (če želi biti dosleden) sproti določa; pri tem popolno znanje

³⁹ Op. 7.

⁴⁰ Tako je prenos iz narečja v knjižni jezik poimenoval že Milko Matičetov v Predgovoru knjige *Zvertnice iz Režije*, Ljubljana-Trst 1973, str. 23: "Sicer pa prepuščam kritikom, da to po mojem nujno delo poimenujejo na novo in po svoje, če se jim 'prevod' ne zdi primerna beseda."

⁴¹ Da je narečje sistem, celo popolnejši kot knjižni jezik, ni nobenega dvoma, saj ga vzdržujejo in razvijajo notranji zakoni, medtem ko je v knjižnem jeziku tudi marsikaj dogovorjenega in obstoj priročnikov je tako zanj nujen.

⁴² Narečja premorejo toliko fines v izražanju, da se celo knjižni jezik z njimi ne more meriti. Tako imata dva knjižna sinonima v narečju lahko povsem določen pomen. Za dokaz naj navedem spet kratko anekdoto, ki jo je povedala že omenjena Slavka Kovač:

Sta se srečala dva kmęta, pa se je ęn bol finga dęlav pa j ta družga vikav. Pa mu prav ta: "Kuga se pa greš, ku nešma že listje vkəp grabla?" - "Mędva pa že ne!" - "Ja ka ga pər vas grabte nārazən!"

Podčrtana beseda je bila predmet nesporazuma. Prvi kmet je nasedel pasti, ki mu jo je nastavil drugi, očitno s tankim poslušom za jezik in smislom za humor. V št. govoru se namreč *vkəp* rabi (oz. se je rabilo) za stvari, za osebe (ali njihove ude) pa *skəp*. V knj. jeziku sta to seveda sinonima.

narečja niti ni nujno, saj lahko tisto, česar ne razume, ohrani (delno) nespremenjeno in bralcu prepusti v lastno razumevanje;

c) dosleden prenos vseh glasov narečnega besedila z dogovorjenimi znaki (transkripcijo) pa je (narečni) **zapis**.

9 Smisel sodelovanja etnolog (folklorist) - jezikoslovec (dialektolog)

Tu bi se navezali na misli hrvaške folkloristke Maje Boškovič-Stuli, kot jih je v svoji knjigi strnila Marija Stanonik:⁴³

Maja Boškovič-Stuli se strinja z zahtevo po tesnem sodelovanju med dialektologom in folkloristom. Folklorist potrebuje dialektološko pripravo že zato, da bi se na terenu bolje znašel, prišel lažje v stik z ljudmi in pripovedovanja preveč ne motil s spraševanjem. Toda popolna fonetična natančnost in akcentuiranje besedil presega okvire njegovega dela. /.../ Folklorist išče dobre pripovedovalce ne glede na izvor, dialektolog predvsem ljudi, ki govorijo značilno za posamezen kraj, a niso nujno nadarjeni pripovedovalci. A tudi če sta v eni osebi združeni obe lastnosti, je delo folklorista drugačno od dialektologa. /.../ Znaki in simboli za glasovne posebnosti so dragoceni za dialektološke študije, v folklorističnih zbirkah pa so tudi v znanstvene namene nepotrebni.

Z njo se je moč v veliki meri strinjati, nekoliko bi se dalo ugovarjati le zadnji povedi; predvsem zato, ker je slovenščina s svojimi narečji res specifičen jezik. To potrjujejo domala vsi slovenski folkloristi, saj se zaman trudijo najti najboljšo rešitev za zapis, ker knjižna sredstva pač ne zadoščajo. Še bolj je željo po zvestejši narečni podobi čutiti pri nestrokovnih zapisovalcih, posebej tistih, ki zapisujejo na svojem narečnem območju. Ti namreč še toliko bolj čutijo prepad med tistim, kar so slišali, in tistim, kar so zapisali. Prav zato se naš ponoven trud iskanja boljše rešitve ne zdi zaman.

In še nekaj je, zaradi česar se dialektologom zdi vredno truditi. Brez dvoma pomeni izdajanje takih zbirk, kot izhajajo v seriji Glasovi, veliko in pomembno delo, katerega vrednote bodo s časom gotovo rasle; in nemalo zaslug za to udeležanje gre ravno koordinatorki Mariji Stanonik. Že v dosedanjih zbirkah se je našlo marsikaj uporabnega tudi za dialektologa, z boljšim sodelovanjem pa upamo, da bo tega še več. Spričo kadrovske možnosti si kar težko zamislimo, da bi tudi sami lahko izpeljali tako obsežno terensko raziskavo, zato bi bili lahko veseli vsakega kamenčka, ki bi pomagal dopolniti tudi naš mozaik. S tesnejšim sodelovanjem bi se s sorazmerno malo truda lahko dosegli bistveno boljše rezultate za obe strani.

10 Sklep

Tudi sedem pokrajinskih zbirk slovsvene folklore iz serije GLASOVI dokazuje, da je problem prenosa govornega jezika (največkrat narečja) v pisanega še vedno aktualen, saj univerzalne rešitve ni. V prispevku podan okvirni predlog za zapisovanje slovenskih narečnih glasov z razmeroma preprostim sistemom znakov naj bi bil obvladljiv za zapisovalce (tudi nestrokovne), nemoteč za širši krog bralcev in mnogopoveden za strokovnjake. Ti znaki so: ê, ę, ę, ę, ê; ǣ; ô, q, q, q, ó; ą; ü; (u) ter

⁴³ Op. 2, 31.

ostrivec kot znamenje dolžine in krativec kot znamenje kračine samoglasnika in obenem mesta naglasa v besedi. Sodelovanje med folkloristi in dialektologi je - če že kje - na tem narečno tako razgibanem slovenskem etničnem prostoru **nujno**. Postopek zapisovanja in spreminjanja govorjenega besedila poimenujemo glede na približevanje knjižnemu jeziku: popoln prenos govorjenega (narečnega) besedila v knjižni jezik je *prevod*, delno poknjiževanje je *priredba*, ohranjanje narečnih glasov s posebnimi znaki dialektološke transkripcije pa (narečni) *zapis*.

Summary

The Folklorist between Translation and Transcription

The seven regional collections of folk literature show that the problem of transmission from spoken to written language is still relevant since there is no universal solution. In the paper the author suggests a method of recording Slovene dialectal sounds with a relatively simple system of characters, which can easily be mastered by transcribers (even non-professionals), is not too burdensome for most readers and is a well of information for experts. Those characters are: ê, ě, ě, ě, ê; ə; ô, ǫ, ǫ, ô; ǫ; ü; (ü); acute accents to mark long vowels, and grave accents to mark short vowels and the stressed syllable in the word. In an ethnic space as diverse as the Slovene is, a cooperation between folklorists and dialectologists is indispensable. The methods of recording and transmission of the spoken language are referred to, according to their closeness to the literary language, **translation** if there is a complete transferral of the spoken (usually dialectal) language into the literary language, **adaptation** in the case of a partial adjustment to the standard language, and a **record** if the dialectal sounds are preserved thanks to the special characters of dialectological transcription.